

nyésztésére is. Az, hogy udvarainkban a baromfi fajták ezernyi árnyalatát tartjuk és ezek helytelen keresztjeződéséből koresokat és rossz tojás és hús hozamú állatokat kapunk, sem egyéni, sem állami gazdaságunknak nincs hasznára. A tökéletes jövő kiépítése terén az a feladatunk, hogy gazdasági életünkben fokozatosan kiküszöböljük mindazon hátrányokat, amelyek itt maradtak, mint a múlt öröksége. Mert ha a régi rossz szokásokhoz ragaszkodunk, úgy magunk és gyermekeink előtt elvágjuk a boldogulás útját. Boldogulásunk útja a kölcsönös megértés, megbecsülés, együttdolgozás és a lankadatlan újat-akaráás.

Ha mi a föld dolgozó gazdasági erőnket, tudásunkat, akaratunkat összevetjük, úgy a főmálló hiányokat a legrövidebb időn belül pótolhatjuk. Lenin mondta 1917-ben az Októberi forradalom előestéjén:

»Az állam ügyei vezetésének átadása a dolgozók kezébe a tömegeken a történelem folyamán eddig még nem tapasztalt hatalmas forradalmi lelkesedést vált ki és a nyomorúságban való harcban ez annyira megsokszorozza a nép erejét, hogy sok minden, amely ma a mi korlátolt, vén bürokrata erőink számára lehetetlennek tűnik föl, a milliós tömegek ereje számára megvalósíthatóvá válik, ha azok elkezdnek nem a tőkésnek, hanem maguknak dolgozni.«

Az orosz dolgozók beváltották a hozzájuk fűzött reményeket.

És beváltjuk mi is. Lesz hamarabb, mint sokan gondolják, korszerű mezőgazdaságunk, amelyben büszkeségtől kipirult arcú fiatalok gépekkel végzi a termelést. Lesz modern állattenyésztésünk, tehenészetünk, sertéshizlaldáink és baromfi farmjaink. Lesz mert mi nem vagyunk egyedül, mint orosz testvéreink voltak. És az ipari termelőknek megadhatunk mindent, ami ellátásunkhoz és kényelmükhöz szükséges. Ők viszont megtermelik mindazon technikai eszközöket, amelyek segítségével a paraszt emberré válik.

És ez lesz mai erőfeszítéseinknek a megkoronázása. A harcok munkás-paraszt szövetség véget nem érő diadalmenete.

A LIMAMELLÉKI FIÚ

Irta: Zogovics Radován

Mögöttem a volt esendőrőrszobában három tiszt tartózkodott, akik három nappal az itteni olasz helyőrség lefegyverzése után (miután megbizonyosodtak, hogy a podgoricai »gépesített büntetőexpedíció« mégsem érkezik olyan »villámgyorsan«), beleegyeztek, hogy résztvesznek a felkelésben, beszerezték egy írógépet, elhelyezkedtek az őrszobában és rendleteket kezdtek írni, szétküldözgetni, melyeket senki sem olvasott és senki sem méltatott figyelemre, mintha ezek a dolgok soha semmit sem jelentettek volna. Amint a szoba ablakánál állva kinéztem, az udvarban levő vízimalomra — mely az eseményekkel és várakozásokkal telített forró napon, csendesesen és elfeledve örölgött, — hallottam, amint a civilbeöltözött vöröshajú százados papirosokkai zörög az asztalon, tollát a

tintatartó üvegfenekéhez verdesve, harcászati utasításokat ír küzdőiknek, akiket Plav és Gusinje irányában állítottunk fel a fenyegetett arcvonalon. A vezérkari őrnagy, vállrózsa-nélküli tiszti blúzban, hol megállt, hol pedig rövid és kövér lábaival kerülgette a csendőrfőhadnagyot, aki pipáját állandóan foga között szorongatva, ügyetlenül, két újjal gépelte a »mozgósítottak tekintendő évjáratokról« szülő köriratot. Mikor ők ketten komolyan és munkábamélyedten megbeszélték a mondatokat, az írógép hallgatott és az őrnagy nem járkált: amint a gép megindult, rögtön hallatszottak a tisztt rövid és kemény lépései.

Meg kellett volna fordulnom, hogy az asztalhoz lépjek és megbeszélést kezdjek a fontos feladatokról és kérdésekről, melyek az első felkelési napok feszültségében és rendetlenségében nem oldhatók meg köriratokkal és rendeletekkel, hanem közvetlenül új gépezetet kell alkotni, mely végrehajtaná eme utasításokat és rendeleteket. Mégsem tudtam odafordulni ezekhez az emberekhez, se megbeszélést folytatni velük, különösen a vezérkari őrnaggal nem.

Tegnap délután az őrségünk két plavkörnyéki muzulmán fiút fogott el, akik Berane felszabadítása alkalmából megszöktek a fogházból, ahova az olaszok zárták be őket, egy muzulmán földijükön elkövetett vérbosszú miatt. Az őrnagy és a csendőrfőhadnagy a fiúkat bosszúból ki akarták végezni, »mert a muzulmánok áprilisban árulóként viselkedtek és most a plav-i állásokban ellenünk harcolnak«. Ellenkeztem, még arra is hivatkozva, hogy mint tuzok vagy mint hírvivők szolgálhatnak nekünk. Amikor hajnalban a magas századossal a plav-i állásokba indultam, az őrnagy valahogy barátságosan mondta, hogy mégis engedni fogok, mint ahogy ő is engedett, amikor négy olasz fasiszta kivégzéséről volt szó, miközben huncutul csak jobbszemével nézett rám, a balt pedig lehúnyva tartalékolta, hogy azután azt gyorsan és örömteljesen nyissa ki, mint megegyezésünk jelét, vagy azzal hozza helyre a jobbszem bizalmaskodását, ha határozott ellenállásra találna. Amint a századossal visszatértünk a csendőrorszobára, az őrnagy jel adott a főhadnagynak a gépelés félbehagyására és mintha, annak megtörténtét sajnálta volna, közölte velünk, hogy a fiúk megszöktek. Rögtön tudtam, miről van szó. Egyszerre a szoba oly idegen és szűk lett számomra, körülnéztem hova is menjek? Az ablakhoz léptem, az őrnagy halkán beszélve folytatta munkáját, mintha ő sem felejtette volna el a történeteket és tekintettel volna hangulatomra. Meg kellett volna fordulnom és beszélni velük, de nem voltam erre képes. Bizonyítottam magamnak, hogy továbbra is az ablaknál kell maradnom, míg meg nem nyugszom és össze nem szedem magam; néztem amint a vízimalom kereke lassan fordul, miként szórja szét a vízsugarakat és cseppeket, nedves léghullámokat támasztva, beharmatozva és egyenletesen mozgatva a vízimalom körül levő szilvafák ágait. Egyszerre úgy éreztem, mintha a négynapos nemalvás következtében fokozódó testi gyengeség fogna el, hogy a vízimalom kereke és a szilvaifaágak álomra csábítanak. Mit tegyek?

Ekkor, hirtelen valami szóváltásra lettem figyelmes, a folyosón két ember vitakozott, akiknek úgy látszik valami régi számadásuk volt egymással: a jugoszláv parancsnok, azaz hogy a csendőrség olasz alparancsnoka, akit a tisztek tegnap őrnék állítottak fel a folyosóra és egy fiú, kinek hangjából a türelmetlenség és csodálkozás volt kiérezhető. Az első hang, mely megszokta a vezényszavak és tanácsok egyhangú darálását, azt mondta, hogy a fiúnak azonnal vissza kell mennie juhnyájá-

hoz, mert az apja azért hagyta ott, hogy a nyáját őrizze és segítsen anyjának, a felkelés pedig érett és tapasztalt emberek dolga. A fiú türelmetlenül és haragosan feleltetett, hangjából, szavaiból: hogy a parancsnok sehova sem kergetheti őt el, kiérezhető volt, hogy már semmiféle jelentőséget nem tulajdonít neki, ami volt, az elmúlt, hogy csak egy érthetetlen akadályt lát benne azokhoz az emberekhez való bejutásánál, akikhez jött és hogy úgy beszél vele, mint azok, akik sűrű bozótban törve utat, elhárítják az ágakat, melyek az előrejutásban akadályozzák, és arculüthetik őket. Egyszerre birkózás zaja hallatszott az ajtó mögött. Egy könyök csapódott a deszkához és az ajtó olyan hirtelenséggel nyílt ki, mintha tartó sarokvasai leváltak volna. A szobába egy furcsa, tizenhat év körüli, fedetlenfejű, durva fekete hajú, magastermetű fiú lépett be. A nyitott ajtó másik oldalán maradt a csendőrőrmester széttárt karokkal, azt hitette az ember, hogy a fiú éppen öleléséből szabadította volna ki magát. Megfordultam, néhány lépést tettem az asztal felé és néztem a jövevényt, nem gondolva többé a kényszerű megbeszélésre az asztal körül ülő emberekkel, jelenlétüket nem éreztem többé olyan nyomasztónak. A fiú megállt, rámnézett, bizalomtellen rámosolygott és leeresztette hosszú karjait. Ezután megegyszer körülnézett és mintha betoppanásnak módja eszébe jutott volna, a már újból csukott ajtó felé pillantott, hosszúkás arcán pir jelent meg, beolvadva a balhalántékától egész a választékáig húzódó sebforradásba. Felemelte karjait, vállat vont, ajkai mosolyra húzódtak, mintha azt akarná mondani: Ime, nem tudtam megakadályozni a csendőrt, ott az ajtó előtt, hogy butaságokat kövessen el. Ekkor hirtelen megszűnt elfogódottsága, egyszerűen állt és minden bevezetés nélkül elmondta, hogy azért jött, hogy puskát kapjon, mert a plav-i állásokba akar menni. Az őrnagy felületesen ránézett, alig emelve fel fejét az aláírandó rendeletekről és megkérdezte, melyik évjárat. A fiú nem értette meg azonnal. Amikor a százados megmagyarázta a kérdést, azt felelte, hogy nemsokára betölti a tizenhatodik évét. Ekkor tekintete keresztezte az enyémet, visszaemlékezett valamire és ismét kissé elpirult. Erről eszembe jutott hol láttam azelőtt.

Crna Gora osztrák-magyar megszállása idején a crna-goraiak ellenállásuk és elvesztett szabadságuk felett érzett bánatuk jeléül nem tartották meg ünnepeiket és nemzetgyűléseiket. De most, a második elleneséges megszállás idején, amikor a Szovjet Szövetség már belépett a háborúba, elrejtett puskáikból tüzelve és dalaikban Oroszországot dicsőítve, ünnepelték petrovdáni ünnepségeiket hegyeikben, melyekre még nem merészkedett a megszálló. Egy ilyen ünnepségen a Mokra hegyen láttam a fiút, aki most előttünk állt: miközben a fensíkon, melynek fűvére a felhők árnyai vetődtek, a nagy kő forgott; egy nagyszemű és vidámtelketű lánnyal sétált. Hosszú parztorsubába volt burkolva, mely tisztai körgallérra hasonlított, fején pedig vörös bőrből formált, ötágú csillaggal díszített, jügoszláv katonasisakot viselt. Amikor az ifjú harcosok kartonból rögtönzött szócsövön keresztül csendesítették a gyülekezetet és a legújabb rádióhíreket közölték, észrevettem, hogy a kislánnyal közelemben áll és úgy, mint a többiek, önfelédten kiáltozik, sisakját lengetve és balkezét a kislány vállán nyugtatva. Ekkor találkozott tekintetünk és a fiú elpirult.

Mialatt én visszaemlékeztem első találkozásomra a fiúval, a kövérkés őrnagy átadta az aláírt parancsokat a csendőrőrhadnagynak, és töltőtollát kinyújtott kezében mutató és nagyujja között tartva, ránézett

a fiúra és így szólt: »A hadseregbe, fiú, nem tudunk felvenni. Még kiskorú vagy. Ezt láthatod a parancsból melyet most írtunk.«

Alig, hogy a tiszt ezt kimondta kinyílt az ajtó és a kis, satnya parancsnok lépett be, kezét a kilíncsen tartva. Azt mondta, hogy az ifjú valóban nem alkalmas katonának, hogy az apja az első naptól kezdve az állásokban van és hogy juhnyája most egyedül maradt a hegyen.

— Csirkefogó, a háború kitörése előtt ép az állomásépületre ragasztott egy röpíratot, tette hozzá az őrmester visszahúzódva, és az ajtót maga után húzva. A fiú, orosz rubaskához hasonló kötött gyapjú ujjasba bújtatott vállán keresztül nézett rá. Amint az ajtó bezárult, a fiú türelmetlenül és csodálkozva rázta meg fejét, mintha azt akarná kérdezni, hogy vajjon miért avatkozik ez az ő dolgaiba, s mintha egyidejűleg ezt a beavatkozást visszautasítaná. Ezután halkított hangon, talán, hogy a százados ne hallja meg, azt mondta, hogy egyik fiatalabb társa, aki még valóban nem alkalmas a harcra, a saját nyájával együtt az övének őrzését és elvállalta, hogy ők ezt már megbeszélték és társa érti a dolgát, így hát juhaira nincs gondja. Végül pedig mit ér ő a juhával, ha nincs »valami más« — mondta zavartan, mert szemmeláthatóan azt akarta mondani: ha nincs szabadság, de elszégyelte magát a nagy és fellengős szavak miatt.

A tiszt félbeszakította.

— Ha már a hadseregbe akarsz belépni, azt is tudnod kell, hogy ott nincs magyaráztás. Ne untass. Nem való neked a hadsereg — fejezte be az őrnagy.

— De én a hadseregbe való vagyok — szólt röviden az ifjú.

Hogy ne kerüljön élesebb összetűzésre a sor, mely a fiúnak fájdalmat okozna, vagy valami butasághoz vezetne, én is beleavatkoztam a vitába és elmagyaráztam a fiúnak, hogy valóban nincsenek puskáink, mert a zsákmányolt fegyvereket azonnal szétosztották. A fiú bizalommal nézett rám, magabiztosan és kívánságának jogosságáról mélyen meggyőződve, de már kissé szomorú volt. Amikor elhallgattam ismét felémelte hosszú kezeit és így szólt:

»De hiszen itt csak egyetlen egy puskáról van szó...«

Végül abban állagodtunk meg, hogy a fiú vár két-három napig, amíg új zsákmányhoz jutunk és akkor ismét jelentkezik. Ő pedig elment, kedvetlenül és fáradtan, de igazságában és kitartásában még mindig bízva. Indulás közben hátrasímitotta homlokáról kócos haját. Haja alatt apró izadtságcseppek gyöngyöztek, sebhelye pedig most is vörös volt, mintha vérrrel volna tele. Mialatt a folyosón ment keresztül, a százados ismét hangosan mondott neki valamit és szavaiból megtudtam, hogy hívják és kinek a fia. Vuk volt a neve, apja pedig helybéli volt, akit azelőtt jól ismertem.

Másnap reggel amikor a falusi fényképésszel (aki a felkelésben a javítások és találmányok szakembere volt) kiléptem a csendőrségi sítódéből, melyet a hadsereg ellátására kellett alkalmassá tenni, megpillantottam Vukot amint belép a szítává lőtt udvar-felőli kapun. Míg mi a fűvön leráztuk kabátujjunkról és nadrágszárunkról a lisztet és hamut, Vuk szégyenlősen mosolyogva, hozzánk lépett. Nedves arcán, szempilláin, vizes haján látszott, hogy útközben mosakodott és nem törülközőt meg. Fáradt arca arról beszélt, hogy nem aludt, vagy csak nagyon keveset, talán ágy és étel nélkül, miután ezen napokban nem

volt a házakban rendszeres élet: összekeveredtek a szokások és körülmények, dátumok és órák, a nappalról, éjszakáról, pihenésről és munkáról, étkezésekről és ágyról való fogalmak. De Vuknak sietős volt, hogy megmagyarázza nekem, miért érkezett — megbeszélés ellenére — ilyen gyorsan. Közölte, hogy maga gondoskodott puskáról: a falusi tanítónak és gazdának, Gyudovics Novicának, aki a felkelés első napján a Ljotics-párti orvostól bizonyítványt kapott, hogy beteg és alkalmatlan katonai szolgálatra, volt egy elrejtett kragujeváci gyorstüzelő fegyvere, melynek rejtekhelyét Vuk reggel felfedezte. A fiú azon a véleményen volt, hogy a tanítótól el kell venni a puskát.

Novica tanítót, aki már tizenöt éve tanítoskodott ebben a faluban, apja birtokán élve, és akit a gazdagabb parasztoktól csak kalapja, cipője és »tény és való« szólásmondása különböztetett meg — már a háború előtt is meglehetősen jól ismertem, de különösen az összeomlás után ismertem meg, amikor tíz év múltán falumba visszatértem. A háború előtt többet dolgozott birtokán, mint az iskolában, gyümölcsfákat nevelt, disznókat hizlalt, pálinkát főzött, tőköt savanyított, megtiltotta a béreseknek, hogy énekeljenek munka közben, káromkodott és veszekedett a parasztokkal a mesgye miatt, a tornát főtantárgynak tekintette az iskolában és választásokkor pálinkát kölcsönzött a kormány jelöltjeinek, akiket azután azzal vádolt, hogy becsapták és kifosztották. Az áprilisi napokban kikérülte a mozgósítást, megleste a katonákat, akik az albán frontról húzódtak vissza, takarókat és katonakabátokat vásárolt tőlük, azt prédikálva, hogy az erősebbet sosem szabad megharagítani, hanem hízelegni kell neki és kitérni útjából. A németeknek a Szovjet Unió elleni támadása után nagyon harcias lett, maga köré gyűjtve esténként néhány parasztot és volt csendőrt, akik előtt fogadkozott, hogy amint Cslaszország önkénteseket kezd toborozni, ő lesz az első crnagorai önkéntes a bolsevizmus elleni harcban.

Amikor egy reggelen, egy ilyen összejövetel után, három puska-golyót talált háza küszöbére téve, ahol mint három katona álltak, megértette a fenyegetést, a golyókat zsebkezdőjébe csavarta, elment az őrszobára, minden ismerősnek megmutatva azokat és fenyegetőzve, hogy mindezért a kommunisták fognak lakolni. Megsejtette a készülő felkelést és minden rendelkezésére álló eszközzel ellene dolgozott. Amikor az emberek körülötte felfegyverkeztek, kiváltott egy bizonyítványt, hogy hadiszolgálatra alkalmatlan. Világos volt tehát, hogy egy ilyen embertől el kell venni a puskát, mert egy puskának, amint ezt Száva Kovácsevics mondogatta, nem lehet sem alkalmatlansági bizonyítványt, sem betegszabadságot adni a felkelés idején.

Bevittem Vukot a szobába, hogy megírjam a behívót, amit Gyudovicsnak fog elvinni. Az őrnagy térdésére: »Hát ez a fiú még mindig alkalmatlankodik!« és Vuk válasza után, hogy »Most a parasztoknak is joguk van határozni afelől, hogy mit cselekszenek« a magas százados szó nélkül megírta a behívót és Vuk elment Gyudovics házába. Gyorsan visszatért, közölve, hogy a tanító nem akar jönni, mert azt állítja, hogy beteg.

— Orvosi bizonyítványt mutatott be, különben pedig egész nap öntözi kukoricáját. Mezítláb járkal és térdig iszapos a lába. Mielőtt elváltunk megmondtam neki, hogy mégis ide fogja adni a puskáját! — fejezte be Vuk.

Novica ezek után máshova rejtette puskáját. Vuk, aki ezt kileste és közölte velünk, a tanító fia segítségével felfedezte a puska új rejtékhelyét, újból eljött hozzánk és megegyeztünk, hogy két-három felfegyverzett emberrel elmegy Gyudovicsért, elviszük arra a helyre, ahova a puskát eldugta a felkelők elől és elveszik azt tőle. Csak az volt a kérdés, ki menjen vele. Az a néhány öregember, akik gyerekek módjára te nem vették egész nap a puskát vállukról és a faluban kóborogtak, az üres kávéház előtt üldögélve, elvállaltak ugyan ehhez hasonló feladatokat, de nem teljesítették azokat, hanem később azt mondták, hogy jobb ha ilyesmit a katonák intéznek, és pedig »a más vidékről valóak«. Az őrség volt parancsnoka pedig már a »tiszték kísérője« lett és nem is indult volna ilyen feladat teljesítésére. Várni kellett amíg néhány futár érkezik és azok indultak el Vukkal.

Aznap délután menekült-csoport érkezett Plavból, főleg meztlábás és fedetlenfejű asszonyok és gyermekek, akik gyorsan és mereven mentek, mintha nem volna térdük és talpuk fából volna. A menekültek újságolták, hogy a crnagorai falvak égnek és, hogy az olasz és muzulmán fasiszták gyújtották fel őket. Ekkor fojtó szél kezdett fújni, felkavarva az utak porát és a lekaszált füvet. Magával hozta az égés nehéz szagát. Mintha a tűz és menekülés törvényszerűen együttjárna a szelekkel és szerencsétlenségekkel, nehéz sötét felhők kezdtek gomolyogni és leereszkedtek a környező hegyekre. Sietni kellett a menekültek elhelyezésével, segítségül hívtam néhány falusi asszonyt és lányt. Gyorsan megbeszéltük, hogy a menekülteket azokba a házakba fogjuk elhelyezni, ahonnan a férfiak nem vonultak be, a többieket pedig a legközelebbi falusi otthonokba. Az őrszoba kijáratánál az asszonyokat már szemező eső fogadta és ők szaladva indultak a munkára, kendőjüket fejükre borítva és meztelen lábukkal cuppogva a nedves talajon. Az erős eső zaja lassanként minden más hangot elnyomott és elfojtott. A faágakról némán hullottak a zöld szilvák és levelek, a szoba elsötétült, borús és szűk lett. Miután a tiszték a körzeti központba mentek egy tanácskozásra, melyet néhány volt jugoszláv hivatalnok hívott össze, hogy megtárgyalják kinek kell a háttország igazgatását szervezni, egyedül maradtam az állomáshelyen. Elhatároztam, hogy felkészülök és amint a zápor alábbhagy elindulok a Plavszko Jezero felé. De amint a zápor lecsendesedett és újból hallani lehetett a malmot és az ereszeket és leveleken az esőcseppek koppanását — megérkezett Vuk a futárokkal. Előttük feketére festett jugoszláv uniformisban, ázottan, a magas, száraz, hosszúkasfejű tanító ment. Bizalmaskodva és fontoskodva lépett a szobába, mintha csak félórája lett volna itt, amikor megbeszéltük, hogy elmegy a puskájáért és azzal jelentkezik. Kezét már az ajtónál üdvözlésre nyújtva, beszélni kezdett.

— Milyenek ezek a fiúk, nem hagyták kívánni, míg az eső alábbhagy, mondta a tanító, dorgáló és egyben dicséző hangján. Ezekben a napokban seholsem lehet munkást találni, még aranyért sem. Egyes egyedül kellett ilyen betegen, három napig térdig vízben állni, tóny és való... , pedig ha lett volna béresem, akkor nem pocskoltam volna el ennyi napot, hanem megszerveztem volna számotokra egyet s mást, hál' Istennek van tapasztalatom, habár komolyabb feladatokra — szolt miközben kezefogtunk.

Az ifjak a tanító mögött álltak, ő pedig kivette és megmutatta a bizonyítványt, mondván, hogy annak ellenére, hogy beteg nem akar

kivállani a népből, hogy házára újjal mutogassanak, tehát nincs rá ok, hogy elvegyék tőle a puskát. Munka akad nálatok bőven, menekültek is érkeznek... és ha kell — az állásokba is kimegyek, — mondta, nem gondolva arra, hogy ez valóban megtörténhet vele, nem engedte az ifjakat szóhoz jutni és meginagyarázni ezt a nem várt fordulatot.

A fiúk türelmetlenül és megvetően nézték, különösen Vuk. De a tanító nem jött zavarba. Akkoriban inkább azok jöttek zavarba, akiknek ítélni kellett ilyen ügyekben. Így Novica előrefurakodott, mint egy ember akivel egy puska is mozgósítva van. Igaz ugyan, hogy azt kapta, amire nem volt felkészülve: a futárokkal a tűzvonalba vezényelték. Vuk pedig ismét puska nélkül maradt. Amíg a tanító az őrszoba kijáratánál a felhőket nézte és reumájára panaszkodott, Vuk az ajtónál állt, kezével derékövét fogva, készen, hogy belerúgjon vagy leköpje a tanítót. Ez éjjel a vezető elvtársak összejövételén vettem részt, amelyet magában az állásokban tartottunk meg, a tűz körül. Az elvtársak arról beszéltek, hogy a felkelés kezdetén csak az első összecsapásokat és harcokat éltük erősen át, nem gondolva, nem érezve, sőt kikerülve az elkövetkezendő problémákkal való tárgyilagos foglalkozás szükségességét. Most, amikor az első kérdéseket megoldottuk és amikor új kérdések vártak ránk, súlyosabbak az első ütközeteknél, meg vagyunk ijedve, vakon ragaszkodunk a régi szokásokhoz, mindig aprólékosabban foglalkozva a belőlük eredő csekélységekkel, továbbra is egyik embertől a másikig, egyik állásból a másikba szaladgálunk, mindannyian a tűzvonalba megyünk, melynek megvannak a maga határozott és állandó szokásai, eseményei. Ennek következtében a hátország szervező nélkül marad, azoknak az embereknek átengedve, akik elleneztek a felkelést és nem akarták a harcot. Mindenki tisztában volt azzal, hogy nincs többé halogatás és bármily nehéznek és megoldhatatlannak is látszik, hozzá kell látni az új feladatokhoz. Elhatároztuk, hogy négy tapasztalt és a front mögötti különféle munkában jártas ember azonnal visszatér a frontról. Reggel, igyekezve az új feladatokat határozott részletekben látni, részben pedig igyekezve megszabadulni a részletektől, amelyeket sehogy sem lehet szilárd láncba összefűzni, visszatértem az őrszobára, Mirko Jovovics kapitánnyal, aki az első naptól fogva künn volt az állásokban és most — hosszú turistabottal felszerelve — a községházára ment, hogy segítkezzen egy valódi katonai vezetéség megszerzésében az egész vidék számára.

Visszatértem után rögtön megláttam Vukot. Azt indítványoztam neki, hogy ne várjon többé puskára, hanem fogjon más munkába, amely épen olyan fontos. Egy ellenséges garnizon birtokbavételénél hat lovat zsákmányoltunk. Egyik közülük megsebesült és még aznap kimult, egy másik eltűnt valahova. A többi négy éhesen és gazdátlanul vonszolta magát a faluban, az használta őket, aki akarta, és arra, amire akartá. Szóltam Vuknak, hogy gyűjtse össze a lovakat és egy istállóba, csatolja és mossa le azokat — szükség lesz rájuk a futárok számára, az élelenné az állásokba való fuvarozásánál és ki tudja még mire másra. Vuk szemei egy pillanatra felcsillantak, látszott rajta, hogy szereti a lovakat. De tüstént visszatért arcába a kemorság, azt mondta, hogy a lovakat gondozhatja az akinek tetszik, ő mást akarna. S elment, elgondolkozva, haját kisímítva homlokából.

Az eső után derűs volt az idő, s a napfény csillogott a nyitott ablaktáblákon, a háztetőkön, minden levélen és fűszálon. Ahogy elindul-

tam, hogy az első rádióhíreket kiüggesszem a falu közepén felállított táblára, szép kétemeletes házak között vitt utam, melyek szétszóródva álltak ott, ahol a tiszta hegyi folyócska beletorkellott a Limbe, két út kereszteződésénél s a nagy, valamint a kis folyó hídja körül. Egyszerre látom: a volt községi előljáró istállója előtt, aki a megszállás ideje alatt is hivatalában maradt és a felkelés első golyóinak eldördülése után elmenekült Cetinye felé, ült Vuk, s egy alacsony, sovány asszonnal beszélgetett, akin fehér kendő volt, vállán tarisznya, kezében pedig korsó. Vuk az istálló nyitott ajtajánál ült, s a térdei között tartott lószerszámot javította. Munkájába mélyedve, meggörnyedve, időről-időre felpillantott és halkán beszélgetett az asszonnal. Amikor egész közel értem hozzájuk, az asszony már indulófélben így szólt:

»Hát jól van Vuk, az még hagyján, hogy én egyedül maradtam és a juhokat magukra hagytad, de Istenemre, az apád nagyon fog haragudni. S mit mondanak én neki? Megint azt fogja mondani, hogy én eresztettelek el.«

Amikor engem észrevett, Vuk komoran rámnézett, s ajkait mozgatva folytatta munkáját. Az asszony felémfordult, letette a kancsót a földre, s szégyenlősen köszönt, mintha fiatal menyecske lenne. Fejformájáról, különösen ajkairól, még akkor is kitaláltam volna, hogy Vuk anyja, ha előbb nem ismertem volna. Egy plav-környéki törzsből származott, amely már majdnem kipusztult a plavi bégekkel folytatott küzdelmekben. Újból kezébe vette a korsót, megjegyezvén, hogy csak azért jött le a hegyről, hogy férjének élelmet és egy váltás ruhát vigyen az állásokba, még egyszer ránézett fiára, megkérdezte, hogy marad-e és elindult. Az elválásnál hozzám fordult:

»Hát tegye, ha kedve tartja. Sok szerencsét ahhoz, amibe belefogtatok...«

Ezelőtt a csendes, szerény asszony előtt, aki magáravette házának és nyájának gondját, s most férjének visz élelmet az állásokba, ép úgy mint azelőtt az aratóknak vitte, őszintesége és fia iránti szeretete láttán, én újból átéreztem, mindazokat az áldozatokat és szenvedéseket, amelyeket a népnek kíméletlenül el kell viselnie a szabadságáért vívott harcban, s mondtam is neki valamit erről, zavartan, mintha valami személyes vétkemért mentetegetőznék.

— Igen, igen, rendbejön minden. S nekünk a rossz nem ujdonság és a végén minden jóra fordul, — szolt és elment, sopánkodva, amiért sokáig időzött. Utána minden csendessé, s valahogyan szomorúvá vált, s csak az hallatszott, ahogy az istállóban, Vuk háta mögött a lovak a füvet ropogtatták, s prüszköltek a harmatcseppektől, amelyek a fűről orrlyukaikba szívódtak.

Vukot továbbra is sűrűn láttam, jött kérdezni, hol kaszáljon a lovak részére, s evvel a kérdéssel valóban zavarba hozott, mert körülöttünk csak falusi rétek voltak, s azokat nem akartuk bántani. Vuk ekkor válasz nélkül ment el, de pár óra múlva visszajött, s azt mondta, hogy véleménye szerint a dolog egyszerű: a községi előljáró rétvén kell kaszálni. Később panaszkodni jött a futárokra, akik állandó vágásban hajszolják lovaikat a várankozás közben, kerítéshez kötözik, de se nem etetik, se nem itatják meg azokat. Láttam, amint megizzadva és lisztesen a koesi előtt ugrál és kenyeret rakodik be a sütődéből, és a falusi asszonyok, leányok tarisznyáiból, akik élelmet küldtek a tűzvonalba. Később írásbeli parancsot jött kérni, hogy csak azok kapjanak lovakat,

akkor a tisztikar utasítását felmutatják. Egyszer megleptem, amint az istálló előtt egy lovat etet, kézzel nyújtva neki a lóhere csomókat. A ló megette kezéből a lóherét, s azután megnyalta ujjait. Vuk újabb marékért hajolt le, a ló pedig tarkóját nyalogatta.

Ezidőben arcvonalunkon súlyos változások zajlottak le. Egy napon, amikor az egész körzet politikai és katonai vezetősége a városkában gyűlt össze tanácskozássra, s amikor állásainkban nem voltak jelen sem Jovovics, sem a tapasztalt és ismert elvtársak, Vászó Laban, volt crnagorai tiszt és jugoszláv nyugdíjas, aki egy felkelő egységgel a Plavszki Most közelében fekvő állásokat tartotta, összeköttetésbe lépett az olasz és muzulmán fasisztákkal és azt állítva, hogy a muzulmánok semlegesége végett akar tárgyalásokba fogni, találkozott az olasz parancsnokkal és egy Ferovics nevű fasisztával, a régi plavi bégek leszármazottjával. Megállapodtak abban, hogy felláztatja arcvonalunkat — a kommunisták elkülönítése végett — minekutána majd az olaszok, albánok és crnagorai »nacionalisták» együttes harcra fognak a kommunisták ellen. Vászó szürkületkor tért vissza. Elmesélte a fáradt, kialvatlan harcosoknak, akik gondterheltek voltak a helyzet bizonytalansága miatt, és ingerültek a dohányhiány következtében, hogy Podgorica felől hatalmas büntetőexpedíció közeledik, amelynek senki sem áll ellent és amelyik senkit sem bánt. Említést tett a plavi és gusinje-i olasz és muzulmán fasiszták hatalmas erejéről és felfegyverzéséről és a tizenkét albán zászlóaljról, amelyek a plaviak segítségére indultak. Végül azt mondta, hogy az olasz parancsnokság és a plavi bég csak azt kívánják tőlünk, hogy vonuljunk vissza az 1912-es montenegrói határra, hogy oszljunk szét házainkba, s így a büntetőexpedíció csendben és ártatlanul találjon bennünket, és akkor a plaviak egyetlen házat sem fognak bántani az általunk elhagyott falvakban. Ez megzavarta arcvonalunkat. Ezután kiváltak a parasztok, akiknek háza a front vonala mellett álltak, követelve, hogy a katonaságot azonnal vonják vissza területükről, vagy ők lesznek kénytelenek elkergetni a »garázdálkodókat». Ez volt az utolsó csapás — a front összeomlott. A parasztok kezdtek elszökдdödni, hangosan bizonygatva, hogy az embernek első sorban saját házatját kell megvédenie. Különnösen akkor kiabáltak leghangosabban és káromkodtak élesen, amikor csoportokban vagy egyenként elhagyták az állásokat.

Az éi közepén, mialatt mi még tanácskoztunk, telefonjelentést kaptunk, hogy bekövetkezett az arcvonal összeomlása és hogy az állásokban hatszáz emberből összesen csak nyolcvan kommunista és tíz halálhábörös harcos maradt. Kérdeztették az állásokból, hogy mitevők legyenek, s azt válaszoltuk, hogy tartsanak ki helyükön. Sürgösen elküldtük a záskmányvot luxusautót Beraneba, hogy az elvtársak, akik ott nagy hadizáskmányhoz jutottak, küldjenek néhány golyószórót, géppuskát és könnyű aknavetőt, löszerrel.

Hajnaltban a legjobb és legtapasztaltabb harcosok állásainkban új fegyvert kaptak. De a túljoldali parasztok észrevették ezt és értesítették a fasisztákat, akikkel egyezkedni akartak; lövöldözni kezdtek hátulról, a fasiszták pedig támadást indítottak, még mielőtt a mieinknek sikerült volna az új fegyvereket kipróbálni és azokat teljes mértékben kihasználni. S így az arcvonal maradványai harc közben visszahúzódtak a régi török-crnagorai határ felé.

Az olasz és muzulmán fasiszták aznap este elérték a régi crnagorai határokat, minden házat és istállót felgyújtva útközben, gyilkolva és harácsolva. A mieink itt megálltak, s heves gépfegyver és pus-

kaharcot folytattak az erdős részen és a kiszáradt patakmeder körül. A faluban az állomás körül rengeteg paraszt tolongott, akik előző nap elhagyták állásaikat. Megszégyenültek voltak, komorak, ingerültek, mellékutcákon jártak, üres kávéházi asztalokhoz ültek, az ellenség hírvetését hallgatták, vitakozva vele. S vártak valamire, főleg arra, hogy valakivel kivesszekedjék magukat, vagy valaki összezsidja őket. Estefelé elkezdtük őket újból beszervezni, és visszaküldeni az állásokba. Beszédok, szidalmak, könnyek, újabb beszédok, tisztí vezényszavak, szakaszok és századok szervezése és szétesése, sorakozók, névsorolvasás és számolás. Hajnaltól több mint négyszáz ember indult az új arcvonalba a baltársak sorainak megerősítésére, akik az ellenség tüze és rohama közepette, meghátrálás nélkül fenntartották állásaikat. Egyben elhatároztuk, hogy estefelé elentámadásba megyünk át. Ekkor ütött Vuk órája; a lovakkal a községházára irányították, hogy sürgősen vontassa át a mozsárágyút, melyet gyutacs és kapszli nélküli lőszerrel zsákmányoltunk és csak tegnap tettünk egy lakatos kitartó munkájával használhatóvá, aki a kapszlit egy francia háromlövetű lerövidített hüvelyéből, a gyutatót pedig egy dinamitkapszliból készítette el, melynek nyílásába sürgönydrótot erősített, amelyik kilégott a gránáthól robbanást idézve elő, amint a földbe ütődik.

Délután a csendőrörszobában éles vita folyt egyrészt a három tiszt és másrészt köztünk »civiliek« között. A tisztek készülődtek, hogy boszszúból felgyujtanak minden elfoglalt muzeumházat. Mi elleneztük, követelve, hogy csak a vezető fasiszták és gonosztevők házeit gyujtsák fel. Az őrnagy és a főhadnagy tűzbejöttek, kiabáltak és fenyegetőztek. Szemünkre vetették, hogy az önműködő fegyverek, annak következtében, hogy tegnapelőtt csak a kommunisták maradtak az állásokban, kizárólag a kommunisták kezében vannak és követelték, hogy az ellentámadás előtt azok újból »igazságosan« elosztassanak. S míg a vita mind élesebbé vált, a szoba ablakai előtt felfegyverkezett emberek kezdtek gyűlkezeni, akiket a tisztek hoztak ide. Némán kémleltek be az ablakon, ugyanígy kémlelt be az őrnagy az ajtón, mintha keresnének valamit. Egyik közülünk »civiliekből«, egy sánta és kissé harcias ifjú, felugrott helyéről és követelte, hogy ezek az emberek azonnal tünjenek el innen, aki pedig látni akar valamit, az menjen oda, ahol a harc folyik és ahol bőven akad látnivaló.

Alighogy egy kicsit megnyugtattuk az ifjút és az őrnagyot, amikor a szobába egy futár lépett be az állásokból. Mielőtt átnyújtotta volna a hozott levelet, így szólt: »Jön az ágyú és utána az egész dízkíséret«. Egymásra néztünk, hogy kijelöljünk valakit, aki átveszi és továbbirányítja az ágyút, s valahogy szavak nélkül megállapodtunk abban, hogy mindannyian megyünk. Felálltunk, a tisztek begombolták blúzukat és kabátjukat. A futár előttünk szaladt, állandóan hátratekingetve, mintha mutatni akarná nekünk a látványt és mintha kérdezni akarná, hogy mi is látjuk-e azt, amit ő. Ott, ahol a mellékutca az úthoz torkol, egy középkorú, borotvátalan, cserpesajkú, katonakabátos férfivel találkoztunk. Vuk apja volt. Büntudatosan mosolyogva azt mondta, hogy ime, tegnapelőtt ő is elhagyta az állásokat, ma pedig visszatért a hegyről, hogy lássa lesz-e még valahol harc. A fiát, Vukot nem találta fenn és ezért előtt, hogy megtalálja és visszakergesse a nyárlhoz. Míg beszélt, az úton egy menet jelent meg és ő egy szempillantás alatt eltűnt.

A menet elején lányok mentek kapákkal. Munkába indultak a kaulis elcéljére, mellvel a folyóvizet vezetik le az egész völgyön keresztül a kukorica öntözéséhez. A lányok valami négysoros új dalt éne-

keltek, arról hogy az ifjak harcoljanak, ők pedig dolgozni fognak.

Amikor elvonultak, megjött az ágyú. A két első ló egyikén egy gyermek lovagolt egy síma vesszővel hadonászva. A lovak kimérten, biztosan lépegettek, patkójuk és bokájuk a pata felett fehérlettek a portól. A lovak mögött rázkódva jött a mozsárágyú, fölemelt rövid csövekkel, zölden, ünnepélyesen, porlepetten. Az ágyú ülésén Vuk ült, komolyan és boldogan, úgy tartva a gyeplőt, mintha valakinek kétkézzel nyuitana egy vödör vizet. Az ágyút egy egész menet öregebb paraszt és gyermek kísérte, akik hol hátramaradtak, hol pedig elhagyták a fogatot. A menetben résztvevők arckifejezése, kinek-kinek a saját módján élénk és valahogy örömmel és elszántsággal teli volt, szemek mintha szólították volna az újonnanjöttet: Ime, gyertek ti is a mi ünnepségünkre.

Az ágyú a két híd és a fehér házak közötti útszakaszon állt meg. Az emberek azonnal körülvették a fogatot, úgy nézve az ágyúra, mint egy újonnan szerzett hatalmas kincsre — mintha ilyen fegyver soha nem lett volna még birtokukban, mintha illyent még nem is láttak volna, mintha utaikon, házaik mellett, négy hónappal ezelőtt nem dübörögtek volna fejtellenül az ágyúk, s mintha nem dobtak volna fejtellenül tizesével ennél sokkal jobb és gyilkosabb ágyúkat az ellenség kényekedvére. Fáradt volt, poros, kócos, tenyere kátránytól és portól mocskos. De lelkében elégedett volt, embernek és harcosnak érezte magát, aki végre meglelte helyét és becsülettel végezte első hadi feladatát. Ez volt az ő napja.

Amikor oda léptünk, Vuk leugrott a bakról és öklét homlokához szorítva, üdvözölt bennünket. Látszott rajta, hogy mindezt dacosan fogja fel, mint valamit, ami helyzetében magától értetődő és abból ered. Az őrnagy odaszólt neki, hogy ne köszönjön idegen köszöntéssel.

— Nem idegen, hanem a miénk — felelte Vuk.

— Ez fiam majd még elvállik — szólt az őrnagy, valami titkolt fenyegetéssel hangjában, nem fordulva többet Vuk felé, mintha nem is neki beszélne, hanem önmagának és a körülállóknak.

— Jó, majd meglátjuk — válaszolta a fiú, a kordéra ugorva. Világos volt, hogy ezt a vitát félbe kell szakítani és gyorsan visszatérni az állomáshelyre.

Elküldtem egy fiút a tartalékos tűzértisztért, aki a berane-i arcvonalból jött és most egyik közeli házban pihent. Megmondtam Vuknak, hogy az ágyút oda vigye, ahova a tűzértiszt elrendeli, azután pedig helyezze el és etesse meg a lovakat, ő maga pedig menjen pihenni. Vuk bólintott és gyengéden meghúzta a gyeplőt, hogy figyelmeztesse a lovakat a közelindulásra. A lovak hátuk mozdulásával jelezték, hogy megértették a figyelmeztetést. Ekkor megérkezett az öreg bajszos tűzér és felült az ülésre. Egy lány, kinek hosszú fehér nyaka erősen elütött a sötétvörös kendőjétől, odalépett az ágyúhoz és virággal díszítette fel. Az emberek megveregették a lovak nyakát indulásra buzdítva őket, mondogatva, hogy »azoknak ott« most jól be fognak fűtenj és hogy a plaviaknak zöld szilvák fognak esni a deszkatetőikre »ha ez szétszakítja a levegőt felettük.« Vuk mindezt kimondhatatlan meglepedettséggel és hálával szemlélte, mintha őt díszítenék, simogatnák és dicsérnék. Ez az ő napja volt, első napja a haza szolgálatában.

Mi az egyik oldalra indultunk, az ágyúk a másíkra. Egyszerre valahonnan elémbukkant Vuk apja. A fogat után nézett kiabálva. »Megint elmégyesz, Vuk!« A fiú hátrafordult, meglátta apját, ami nem volt nyére, és a gyeplőt megrántva gyorsan továbbindult. A lovak ügetésben tettek

meg a rövid utat a folyóig, és amikor kopogva ráléptek a fahídra, Vuk apja kezét lengetve, nevetve így szólt: »Szavamra, én is ezt tettem volna!« A lovak átrobogtak a fahídon, hallgatva erős és egyenletes lépéseiket, élvezve azt és mindig tüzesebbek és büszkébbek lettek. A mozsárágyú utánuk menydörgött és mint egy medve jóakaratóan és mulatságosan ugrándozott. —

Ez a töredék a felkelés első napjairól kelet-Crnagorában 1942 év december végén íródott, Boszanska Krajinában, ahol két crnagorai dandár harcolt és ahol a »Borba« és a »Vezérkar jelentései«-nek nyomdája volt. Ez időben Crnagora olasz és csetnik megszállás alatt volt és az olasz és külföldi fasiszták, valamint a türelmetlen és Crnagorát kevésbé ismerő emberek, azt állították, hogy a crnagoraiak le vannak verve, sőt, hogy nagy részük a csetnikekhez pártolt át. Akkor e töredéknek »Vuk, én hiszek benned« volt a címe és a crnagorai brigádok Crnagorába — különösen nemes és megfélemlíthetetlen ifjúságába — vetett hitének kifejezője volt. Nem csalatkoztunk eme hitben. Egy évvel később Peko kiegészítette a negyedik crnagorai dandárt harcosokkal, főleg ifjúharcosokkal, Vuk vidékéről, és azután megalakította hadseregünk Hatodik, Hetedik és Nyolcadik crnagorai dandárát. Vuk, akiről Moracsába való távozásra után 1941 őszén semmit sem hallottam, váratlanul megjelent egy évvel ezelőtt a »Vezérkar jelentésében«; főhadnagynak lett előléptetve. Később megtudtam, hogy 1942 márciusában Albániában fogságba esett, ahonnét azonban megszökött és belépett az Első partizán zászlóaljba Makedóniában, ahol egészen Szkoplje felszabadításáig harcolt.

Most tiszt a Narodna Odrana hadtestének egyik dandárjában.

Fordította: Léderer Kató

UJ VILÁGOT ÉPITÜNK

Írta: Talpai János

Gondolataink nem is foglalkozhatnak mással, mint társadalmi rendünk gazdasági, kulturális felépítésével és megszervezésével. A kétkezi és szellemi, de főleg az aktívista élharcosokhoz intézem szavaim.

A közvetlen szükségyszerű testi táplálék mellett a szellemi táplálékra azért van szükségünk, hogy abból új tudást merítsünk és a régit erősítsük. Ezen kívül azért, hogy szellemi kapcsolatainkat kiépítsük a világ összes demokratikusan érző, gondolkodó és cselekvő népei felé. Azon írók felé, akik a népből nőttek ki, a néppel együtt éreznek és írásaikban a dolgozó nép forradalmi harcát tükrözik vissza. Hazánk az alkotmány kihirdetése után és életbe lépésének következtében a gazdasági fölépítés új szakaszába érkezett. Ezzel a fokozott munkálkodás útjára kell lépniünk az újjáépítéséért, a többet és jobban termelésért. Minden erőnket meg kell feszítenünk, ha azt akarjuk, hogy népeink életszínvonala emelkedjék és egyben hazánk is fejlődjön és virágozzon. Új feladatok előtt állunk. Napjainkban egy rég kívénhedt korszak kizsákmányolásán alapuló rendszerét zártuk le.

A földreform következtében a föld megmunkálói kezébe kerül. Ezáltal a föld új és régi tulajdonosainak felelőssége még jobban fokozódik. Népeink életszínvonalának emelését csak úgy érhetjük el, ha a termelést a mezőgazdaságban is minél magasabb fokra emeljük. A föld művelőinek minden tudásukat és anyagi erejüket latba kell vetniök, hogy termés ered-